

Загородня Алла Анатоліївна,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ

В СТАРШІЙ ШКОЛІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ: ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ

Характерними ознаками філософії освіти, яка стала визначальною в трансформації освіти ХХІ ст., є особистісний сенс навчання як чинник розвитку індивідуальності дитини, спрямованість освіти на екзистенційні потреби людини (свободу буття, вільний вибір життєвого шляху, світогляд, самостійність і відповідальність, самореалізацію й саморозвиток, самовизначення і творчість). Реалізація особистісно орієнтованого підходу до навчання потребує запровадження ідеї людиноцентризму в освіті й, відповідно, вдосконалення освітнього процесу, модернізації змісту освіти, нових методів і форм організації навчання учнів.

Варто зазначити, що профільне навчання також набуває нового забарвлення в контексті філософії людиноцентризму в освіті. Ця філософія, покладена в основу парадигми сучасної освіти, ставить людину, неповторну її індивідуальність у центр педагогічної взаємодії, визнає людину з її особистісними потребами і власним внутрішнім світом як найвищу цінність суспільного буття [1, с. 15].

Основними нормативними документами, що регламентують реформування освіти в Україні, законодавчо закріплено нові підходи до організації освіти в старшій школі. У Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття» (1993 р.); законах України: «Про освіту» (1991 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.); Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001 р.); Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.); Концепції профільного навчання в старшій школі (2003 р.);

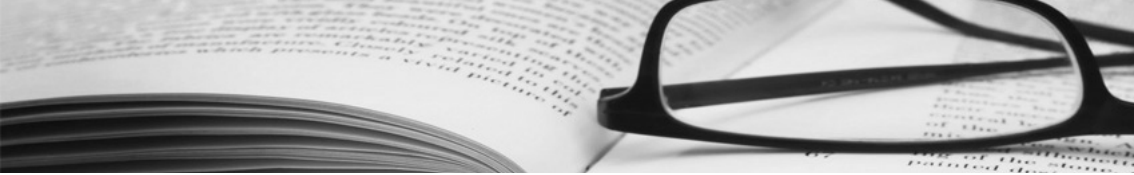
Галузевій Програмі впровадження профільного навчання на 2008–2010 роки (2008 р.) визначено основні стратегічні завдання реформування системи освіти та сфери загальної середньої освіти, визнано організацію профільного навчання актуальним і своєчасним шляхом розбудови вітчизняної старшої школи.

Дослідженню диференціації змісту навчання в старшій школі присвячено роботи багатьох науковців, зокрема: Г. Авчіннікової, Л. Березівської, О. Бугайова, Г. Васьківської, С. Гончаренка, С. Дятленко, О. Корсакової, В. Кизенка, С. Логачевської, Н. Ничкало, О. Пасічник, Н. Побірченко, М. Піддячого, І. Сотніченко та інших.

Документом, який сприяв розвитку шкіл нового типу та профільного навчання, була «Концепція становлення мережі середніх закладів освіти» для розвитку творчої обдарованості, затверджена 26 червня 1996 року, у якій зазначалося, що завдання створення варіантної мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості, яка б відповідала загальнолюдським цінностям та інтересам особистості, суспільства, держави, передбачає побудову диференційованої системи освіти та організацію навчання і виховання обдарованої учнівської молоді не тільки в гімназіях, колегіумах, ліцеях, спеціалізованих школах, але й у загальноосвітніх школах трьох ступенів, позашкільних закладах, наукових об'єднаннях та культурно-освітніх установах за місцем проживання [7, с. 57].

Згідно з документом, гімназії, ліцеї, колегіуми, спеціалізовані школи могли створюватися за виконання таких умов: визначення концептуальних засад їх діяльності; наявності приміщення, яке відповідає санітарно-гігієнічним вимогам для дітей відповідного віку; затвердження навчальних планів, програм, підручників, навчальних посібників; конкурсного добору педагогічних працівників; створення системи пошуку, добору, організації навчання та виховання здібної й обдарованої учнівської молоді [7, с. 58].

У Концепції чітко описувалися етапи організації окреслених закладів, а саме: підготовчий (розроблення концепції, статуту, навчальних планів, програм, критеріїв пошуку й добру здібної та обдарованої учнівської молоді й педагогічних кадрів, реєстрація статуту, визначення юридичної адреси, джерел фінансування та

матеріально-технічного оснащення); організаційний (ухвалення рішення засновником про створення закладу освіти, визначення мети й завдань його діяльності, дидактичне та інформаційне забезпечення); апробаційний (організація навчально-виховного процесу, практична перевірка та впровадження змісту освіти, формування колективу, аналіз роботи, корегування та окреслення перспектив діяльності); технологічний (функціонування на основі результатів апробації) [7, с. 59].

У 2003 році в системі шкільної освіти відбулось важливе перетворення: затверджено Концепцію профільного навчання в старшій школі (2003 р.), яка формується під знаком гуманітаризації, пріоритету і свободи особистості. Як наслідок, за останнє десятиліття в освітньому просторі системи загальної середньої освіти активно почали функціонувати ліцеї, гімназії, колегіуми, де профільність старшої школи втілюється на практиці. Цей перехідний період досить складний тому, що профілізація освіти відкриває широкі перспективи й можливості, але разом з тим виникає багато проблем, які необхідно розв'язувати шляхом створення механізму управління профільною системою [3].

Отже, основним напрямом діяльності сучасної загальноосвітньої школи має бути використання нових особистісно орієнтованих педагогічних технологій, що базуються на глибокому вивченні індивідуальних особливостей учнів.

Для розкриття сутності профільного навчання звернемося до тлумачення означеного поняття.

Профільне навчання — вид диференціації й індивідуалізації навчання, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу повніше враховувати інтереси, нахили та здібності учнів, їх можливості, створювати умови для навчання старшокласників відповідно до їхніх освітніх і професійних інтересів і намірів щодо соціального й професійного самовизначення [3].

В умовах сучасної шкільної освіти, профільне навчання передбачає: врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів, а також створення умов відповідно до їх самовизначення. Мета профільного навчання полягає в забезпеченні рівних можливостей для доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки; гарантування

неперервної освіти впродовж усього життя; виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства [4].

Основними завданнями профільного навчання є: створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки; виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого й професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією; формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофільному рівні, спрямування підлітків щодо майбутньої професійної діяльності; забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою та професійною освітою відповідно до обраного профілю [4].

Реалізація зазначених завдань у загальноосвітніх школах дає можливість: 1) кожному учневі, незалежно від його здібностей і вподобань, засвоїти зміст освіти, що є необхідним для повноцінної життєдіяльності особистості, її розкриття й самореалізації в житті; 2) зробити процес навчання комфортнішим, адаптуючи його до особливостей учня; 3) урахувувати індивідуальні особливості, що дає змогу вчителю спиратися на наявні способи пізнання світу особистістю й розвинути ті, що недостатньо сформувалися; 4) диференціювати навчання, що допомагає учневі самовизначатися у своїх інтересах і схильностях, обирати ті напрями вдосконалення освіти, які він вважає для себе особливо важливими [5, с. 32–33].

Варто зазначити, що профільне навчання в старшій школі ґрунтується на таких принципах: фуркації (розподілі учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами потребами, здібностями й нахилами); варіативності й альтернативності (освітніх програм, технологій навчання й навчально-методичного забезпечення); наступності та неперервності (між допрофільною підготовкою й профільним навчанням, професійною підготовкою); гнучкості (змісту і форм організації профільного навчання, у тому числі дистанційного забезпечення, можливості зміни профілю; діагностико-прогностичної реалізованості (виявлення

здібностей учнів для їх обґрунтованої орієнтації на профіль навчання) [4].

У своїй структурі профільне навчання в старших класах середньої загальноосвітньої школи має основні напрями профілізації (див. рис. 1).

Рис. 1. Основні напрями профілізації в старших класах середньої загальноосвітньої школи.

У відповідності з Концепцією профільного навчання в старшій школі диференціація змісту навчання в старших класах здійснюється на основі різних співвідношень курсів трьох видів: базових, профільних, елективних. Кожен із курсів вносить свій внесок у вирішення профільного навчання. Важливе місце у профільних класах старшої школи займають курси за вибором (елективні курси), це курси профільного доповнення, що

мають функцію поглиблення та розширення межі профільних предметів, що розвивають і доповнюють їх зміст [3; 6; 2, с. 63]. Базові загальноосвітні предмети відображають обов'язкову для всіх учнів інваріантну складову частину освіти і направлені на завершення загальноосвітньої підготовки учнів.

Профільні курси забезпечують поглиблене вивчення окремих предметів й орієнтовані на підготовку учнів до майбутньої професійної освіти.

Елективні курси пов'язані, перш за все, із задоволенням індивідуальних освітніх інтересів, потреб і нахилів кожного учня. Саме вони являються важливим засобом побудови індивідуальних освітніх програм так як найбільшою мірою пов'язані з вибором кожним школярем змісту освіти в залежності від його інтересів, здібностей, наступних життєвих планів.

Елективність — принцип вибору предметів для вивчення самими учнями, що полягає в тому, що з певного року навчання лише частина предметів є обов'язковими, а решта — можуть вибиратися учнями (зі схваленням педагогами) з числа рекомендованих для даного року навчання або для того чи іншого профілю. Елективний принцип застосовується в старших класах середніх загальноосвітніх шкіл України з 1991 року [4].

За призначенням можна виділити такі види елективних курсів.

1. *Предметні курси* — спрямовані на поглиблення й розширення знань з предметів, які входять до базового навчального плану школи. Предметні елективні курси діляться на кілька груп: 1) елективні курси підвищеного рівня, спрямовані на поглиблення того чи іншого навчального предмета, що мають як тематичне, так і тимчасове узгодження з цим навчальним предметом; 2) елективні курси, у яких поглиблено вивчаються окремі розділи основного курсу, що входять до обов'язкової програми предмета; 3) елективні курси, у яких поглиблено вивчаються окремі розділи основного курсу, що не входять до обов'язкової програми предмета; 4) прикладні елективні курси, які ознайомлюють учнів із найважливішими шляхами й методами застосування знань на практиці, а також розвивають інтерес учнів до сучасної техніки і виробництва; 5) елективні курси, присвячені вивченню методів пізнання природи; 6) елективні курси, присвячені історії предмета, який входить у навчальний

план школи (історія математики, фізики, біології, хімії), так і не входить до нього (історія астрономії, техніки, релігії тощо); 7) елективні курси, присвячені вивченню методів розв'язання задач (математичних, фізичних, хімічних, біологічних тощо), складання й розв'язання задач на основі фізичного, хімічного, біологічного експерименту.

Висновки. Отже, аналіз змістових аспектів профільного навчання в старшій школі свідчить про те, що профільне навчання передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів, а також створення умов відповідно до їх самовизначення. Профільне навчання забезпечується шляхом змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу. Перш за все воно зорієнтоване на набуття учнями навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності; розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей; прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васківська Г., Кизенко В. Теоретико-методичні засади диференціації навчання в сучасній школі. *Рідна школа*. № 6 (червень). 2011. С. 15–20.
2. Загородня А.А. Особливості диференціації змісту навчання у старшій школі. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*: зб. мат. V Міжнародної науково-практичної конференції, 20 березня 2018 р. Київ: Національний авіаційний університет. 2018. С. 62–64.
3. Концепція профільного навчання. URL: <http://www.uazakon.com/document/frpart86/idx86618.htm>.
4. НМЦ Профільного навчання Науково-методичного центру профільного навчання Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка. URL: https://sites.google.com/site/smcprofil/materials/for_organizers/material_1.
5. Осмоловская И.М. Дифференциация процесса обучения в современной школе: учеб. пособие. Москва: Из-во Моск. психол. соц. ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. 176 с.
6. Сотніченко І.І. Профільна школа як необхідна складова освіти європейського рівня. *Вісник післядипломної освіти*: зб. наук. праць / [ред. кол.: В.В. Олійник (гол. ред.) та ін.]. Київ: Міленіум, 2006. Вип. 3. С. 203–210.
7. Концепція становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості. *Інформаційний збірник Міністерства освіти*. 1996. № 17–18. С. 53–64.